

DIALÓG MEDZI TEOLÓGIU, FILOZOFIOU A PRÍRODNÝMI VEDAMI VO SVETLE ENCYKLIKY *CARITAS IN VERITATE*

Stanislav Košč

Abstract. DIALOGUE AMONG THEOLOGY, PHILOSOPHY AND SCIENCES IN THE LIGHT OF THE ENCYCLICAL LETTER *CARITAS IN VERITATE*. Author focuses the attention on the necessary dialogue between the human and natural sciences (and other, too) as it results from the latest encyclical letter of Benedict XVI, *Caritas in veritate*. Pope underlines the faith and reason as complementary ways to the truth, requiring each other. The necessity of an intensive dialogue among all the ways of human knowledge is based essentially of their regulation to the service of man, his/her authentic good. That's why the love (charity) is required as a criterion of the research of the authentic truth and at the same time as a motivation for prevail the poverty in all its aspects.

Na konferencii o vzťahu medzi prírodnými vedami, filozofiou a teológiou zo zorného uhla kresťanskej inteligencie sa mi javí ako užitočné sústrediť pozornosť aj na to, či na túto tému možno nájsť významné impulzy, ba dokonca akési „svetlo“ v najnovšej encyklike pápeža Benedikta XVI., známeho tým, že jedným z leitmotívov jeho pontifikátu je práve dôraz na „racionalitu“ kresťanskej viery a ľudského poznania vôbec.

Reflexiu na túto istú tému som mal možnosť predniesť už pred pár týždňami na pôde Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru KBS – v malom kruhu odborníkov, z ktorých väčšina je tu dnes prítomná. Následná, pomerne živá diskusia a vedomie, že tu dnes opäť vystúpim s touto témou, ma primälo k tomu, aby som zmenil začiatok svojej reflexie a začal hneď od otázky, ktorá sa mi v onej diskusii javila ako kľúčová:

Aká je koncepcia „pravdy“ u Benedikta XVI.?

Akokoľvek nepochybujem o objektívnej legitímnosti takejto otázky a už vôbec nie o dobrej vôli pýtajúceho, zároveň si uvedomujem, že táto otázka skrýva v sebe istú záludnosť: Ak odpoveď znie v tom zmysle, že koncepcia „pravdy“ u Benedikta XVI. je taká a taká, kto potom môže zabrániť tomu, aby koncepcia „pravdy“ u mňa a kohokoľvek z Vás bola trochu alebo i celkom iná? Pátranie po koncepcii pravdy nemusí nevyhnutne, ale môže celkom ľahko zvädzať ku relativistickým záverom, že *totiž každý má „svoju pravdu“*.

Preto som vtedy svoju odpoveď formuloval skôr opačne, teda v tom zmysle, že Benedikt XVI. *pristupuje k otázke pravdy* z hľadiska teologického. Avšak nie som si istý, či som v tom fóre bol dobre pochopený. Preto by som si dovoľil poukázať na zásadný rozdiel, ktorý sa mi možno nepodarilo dosť zrozumiteľne vyjadriť: Benedikt XVI. nemá nejakú „svoju“, resp. nejakú teologickú alebo filozofickú „koncepciu pravdy“

– jednoducho preto, lebo *pravda je len jedna*: Ježiš Kristus – On „sám je pravda“ (1, cit. *Jn 14, 6*) (1). A tu stojíme pred ťažkou otázkou, čo toto konštatovanie znamená pre nás, vedcov – hľadačov pravdy? Domnievam sa, že znamená dve veci: Predovšetkým, že pravda je atribút Boha, nás ľudí teda nekonečne presahuje a nik z nás si pravdu nemôže privlastniť. Môžeme sa k nej blížiť v tej miere, v akej v sebe čo najautentickejšie rozvíjame podobu Boha, na ktorú sme boli stvorení...

A to je prvá myšlienka, ktorá rezonuje v encyklike Benedikta XVI., že totiž k pravde sa môžeme približovať po rozličných cestách viery a rozumu. Pápež však zdôrazňuje, že tieto cesty sú nielenže vzájomne kompatibilné, ale komplementárne: vyžadujú jedna druhú! „Rozum sa neprestajne potrebuje očisťovať vierou (...) No aj náboženstvo sa potrebuje stále očisťovať rozumom“. (1, čl. 56) V tejto situácii vzťah medzi vierou a vedou nemôže byť zápasom o „územia“ či „sféry vplyvu“, akýmsi bojom o moc, ale neustálym hľadaním vzájomného dialógu v prospech vlastného napredovania.

Druhá myšlienka, ktorá vyplýva z konštatovania, že Ježiš Kristus sám je pravda, sa zakladá na viere, že „On pre nás ľudí a pre našu spásu zostúpil z nebies“ (*Nicejsko-konštantinopolské vyznanie viery*). Ak poznanie viery i vedecké poznanie, teda poznanie rozumu – napriek rôznosti metód – spája východisko i cieľ, a tým je *Ježiš Kristus – Pravda*, potom viera i rozum majú predovšetkým a bezvýhradne *slúžiť človekovi*, jeho autentickému dobru.

Takto možno – veľmi stručne – zhrnúť postoj Katolíckej cirkvi k tejto problematike, ktorý ju charakterizuje od II. Vatikánskeho koncilu, teda *primeraná autonómia vied, ale všetko v službe pravdy* – teda v službe autentického dobra človeka.

Aj predošlý pápež Ján Pavol II. venoval tejto myšlienke svoje početné reflexie, z významných cirkevných dokumentov spomeniem aspoň encykliky *Veritatis splendor* a *Fides et ratio*. Práve u Jána Pavla II. však možno sledovať paralelne aj inú líniu uvažovania: Vo vedomí stále živej „pilátovskej“ dilemy (Čo je pravda?), presiaknutej súčasným priam bojovným relativizmom, ponúkol tento pápež jedno veľmi dôležité kritérium pravdivého poznania, ktoré možno synteticky charakterizovať ako „sociálne“. Osobitne v encyklike *Centesimus annus*, napísanej pri stom výročí systematickej sociálnej náuky Katolíckej cirkvi, ponúka veľmi intenzívnu analýzu jednotlivých myšlienkových prúdov a nosných názorových línií XX. storočia práve z hľadiska ich *sociálnych dôsledkov*. Aplikujúc túto metódu na našu tému môžeme sa pýtať: *Aké budú sociálne dôsledky tohto poznania, o ktoré sa usilujeme, výskumu, ktorý uskutočňujem a pod.?* Je pravda, že v tejto veci často nevieme predvídať budúcnosť, je však i pravda, že práve v tejto veci možno sledovať pomerne intenzívnu demagogickú kampaň v prospech niektorých druhov výskumu a vedeckého pokroku, ktorá – paradoxne – práve potvrdzuje vážnosť uvedeného kritéria. (Zlo vie, že je zlom, práve preto potrebuje hlučne o sebe rozhlasovať, že je dobrom...)

Nová encyklika pápeža Benedikta XVI. *Caritas in veritate* prináša niekoľko impulzov pre túto problematiku.

Predovšetkým hneď v úvode dokumentu vysvetľuje Benedikt XVI. názov svojho dokumentu a zdôvodňuje axiologickú previazanosť medzi láskou a pravdou: Pravda, jej dôveryhodnosť a schopnosť prenikať konkrétnu podobu sociálneho života (porov. 1, čl. 2) závisí od jej zamerania na lásku. Láska je teda akýmsi vonkajším meradlom pravdy: Ak poznanie vedie k láskavému konaniu, potom je skutočne pravdivým.

Práve preto „v súčasnom sociálnom a kultúrnom kontexte, v ktorom sa rozšírila tendencia relativizovať, čo je pravda, vedie život v láske a v pravde k uvedomeniu si, že prijatie hodnôt kresťanstva je nielen užitočné, ale nevyhnutné na budovanie dobrej spoločnosti a pravého integrálneho ľudského rozvoja“ (1, čl. 4). Najväčšou *hodnotou kresťanstva* je totiž práve sám Ježiš Kristus, vo svetle ktorého kresťanstvo dokáže reálne vnímať človeka – celého človeka a každého človeka, jeho veľkosť i slabosť bez akýchkoľvek ideologických redukcií a chrániť jeho dôstojnosť i za cenu straty vlastnej „popularity“ v spoločnosti...

Kategória „*integrálneho ľudského rozvoja*“, ktorú tu Benedikt XVI. preberá od svojho predchodcu Pavla VI. (encyklika *Populorum progressio* z roku 1967) a stavia za základ pre aktuálnu sociálnu náuku Cirkvi, je tým konkrétnym kritériom lásky, ktoré kvalifikuje pravdivosť poznania, či už je založené na *vedeckom bádani*, alebo na *svetle viery*.

Konkrétne tomuto vzťahu venuje pápež články 30 a 31 tejto encykliky, ktoré by som si tu dovoľil v krátkosti predstaviť a vypichnúť niektoré myšlienky, ktoré sa mi javia ako pozoruhodné z hľadiska dialógu medzi jednotlivými vedami.

Vzájomný vzťah medzi rozmanitými prvkami *integrálneho ľudského rozvoja* (tzn. rozvoja človeka, integrujúceho v sebe roviny materiálnu – telesnú, roviny duševnú – intelektuálnu i roviny duchovnú – transcendentnú) „si vyžaduje úsilie o integráciu rôznych úrovní ľudského poznania s ohľadom na podporu pravého rozvoja národov. Často sa predpokladá, že rozvoj alebo príslušné sociálno-ekonomické opatrenia si vyžadujú len to, aby sa uskutočnili ako ovocie spoločného konania. Toto spoločné konanie však potrebuje orientáciu, pretože „každá sociálna činnosť zahŕňa určitú doktrínu“ (2, čl. 39). Ak zoberieme do úvahy komplexnosť problémov, je jasné, že rôzne disciplíny musia spolupracovať v usporiadaných interdisciplinárnych vzťahoch. Láska (*caritas*) nevylučuje poznanie, naopak, vyžaduje si ho, rozvíja ho a zvnútra ho oživuje. Poznanie nikdy nie je iba dielom inteligencie. Iste, možno ho zredukovať na kalkuláciu alebo experiment, ale ak má byť múdrosťou, schopnou orientovať človeka vo svetle prvotných princípov a jeho posledných cieľov, musí byť „douchutené soľou lásky“. Konanie bez poznania je slepé a poznanie bez lásky je sterilné. Veď „ten, kto je preniknutý opravdivou láskou, je veľmi vynaliezavý v odhaľovaní príčin biedy, pri hľadaní prostriedkov, ako proti nej bojovať a ako nad ňou rozhodne zvíťaziť“ (2, čl. 75). Práve tu vidno nutnosť vedecky rigorózneho prístupu

k interpretácii problémov súčasného človeka. Pri pohľade na javy, čo máme pred sebou, láska v pravde si vyžaduje predovšetkým *poznanie* a *pochopenie*. Zároveň si treba uvedomiť a rešpektovať *špecifické kompetencie* každej roviny poznania. Láska tu nie je nejaký neskorší dodatok, akoby akýsi príviesok k už skončenej práci rôznych disciplín, ale už od začiatku ich oduševňuje a vedie s nimi dialóg. Požiadavky lásky neprotirečia požiadavkám rozumu. Ľudské poznanie je nedostatočné a závery vied samy nemôžu ukázať cestu k integrálnemu rozvoju človeka. Stále je potrebné transcendovať poznané, vydávať sa oným „ďalej za“: vyžaduje si to láska v pravde (porov. 3, čl. 28). Ísť „ponad“ však nikdy neznamená nebrať do úvahy závery rozumu, ani odporovať jeho výsledkom. Neexistuje najskôr inteligencia a potom láska: jestvuje láska plná inteligencie a inteligencia plná lásky. (porov. 1, čl. 30)

Z uvedeného vyplýva, že morálne hodnotenie a vedecké bádanie musia rásť spoločne a že láska ich musí oživovať v harmonickom interdisciplinárnom celku, tvorenom jednotou i rozlišovaním. Sociálna náuka Cirkvi, ktorá má „dôležitý interdisciplinárny rozmer“ (4, čl. 59), môže z tohto pohľadu plniť mimoriadne účinnú úlohu. Umožňuje viere, teológii, metafyzike a vedám nachádzať ich miesto v rámci spolupráce v službe človeku. Predovšetkým tu uplatňuje sociálna náuka Cirkvi svoju sapienciálnu dimenziu. Pavol VI. jasne videl, že jednou z príčin zaostalosti je nedostatok múdrosti, reflexie, myslenia, ktoré by bolo schopné vypracovať orientujúcu syntézu, ktorá si vyžaduje „jasný pohľad na všetky ekonomické, sociálne, kultúrne a duchovné aspekty“ (PP 13). Prílišná rozdrobenosť poznania (porov. 5, čl. 85), uzavretosť humanitných vied pred metafyzikou (porov. 5, čl. 83), ťažkosti v dialógu medzi vedami a teológiou sú na škodu nielen vývoju poznania, ale aj rozvoju národov. Takáto situácia totiž prekáža vízií celkového dobra človeka v rozmanitých dimenziách, ktoré ho charakterizujú. „Rozšírenie nášho poznania rozumu a jeho používania je nevyhnutné, aby sme dokázali primerane zvažovať všetky pojmy, týkajúce sa otázok rozvoja a riešenia sociálno-ekonomických problémov.“ (1, čl. 31)

Zorný uhol *integrálneho rozvoja človeka a rozvoja národov* nás stavia pred nové problémy (globalizácie, finančnej a hospodárskej krízy, ekologických hrozieb atď.), ktoré si žiadajú aj nové riešenia, situované na tej istej rovine, na ktorej sa kladú. „Treba ich však hľadať (...) vo svetle integrálnej vízie človeka, ktorá by mala odrážať rôzne aspekty ľudskej osoby a na ktorú sa zameriava kontemplatívny pohľad, očistený láskou. Tak možno objaviť jednotlivé konvergencie a konkrétne možnosti riešení bez toho, aby sa prehliadol ktorýkoľvek základný komponent ľudského života.“ (1, čl. 32)

Ak teda Cirkev žiada zvažovať sociálne dôsledky vedeckého bádania (a práve preto viesť intenzívny dialóg medzi všetkými vedami navzájom, zahrňujúci aj teológiu, a tiež podriaďiť všetko vedecké bádanie etike ľudskej dôstojnosti), nechce tým obmedziť vedecký výskum len na tie oblasti, ktoré sú akosi „sterilné“, teda *nezneužitelné*, už aj preto, že

všetko sa dá zneužiť (história nás učí, že aj koleso, pušný prach, elektrická či jadrová energia, alebo schopnosť rozpoznať genetický kód môže slúžiť človekovi i zabíjať ho). Skôr možno povedať, že tým apeluje na *pravú racionalitu vedca*, ktorý nielenže sa nesmie zapredať finančným či iným parciálnym záujmom a tlakom, ale nemôže ani byť len zahľadený do seba, odrezaný od okolia vo svojom laboratóriu, riadiaci sa jedine „vedeckým imperatívom“: *stále dopredu!* – a to i bez ohľadu na ľudskú dôstojnosť a etické požiadavky jej ochrany.

Benedikt XVI. sa kriticky stavia k modernej európskej kultúre, ktorá racionalitu obmedzila len na technické, matematické alebo empirické poznanie, zatiaľ čo etické a morálne poznanie vytlačila do sféry subjektivity. Avšak „rozmyšľanie o etických otázkach je rovnako prirodzené, vrodené a racionálne ako rozmyšľanie o empiricky zistiteľných faktoch.“ (6, s. 204) Preto keď volá po hľadaní pravdy – cestou viery a rozumu v ich vzájomnom neustálom a intenzívnom dialógu – volá po obnovení pôvodnej, sapienciálnej vízie racionality, ako ju dokazovali klasické univerzity rozvíjaním *múdrosti* vo všetkých dimenziách ľudského poznania. Kritérium lásky, ktoré sa prejavuje službou poznania integrálnemu rozvoju ľudskej osoby a spoločnosti, je nástrojom očisťovania tejto racionality od nánosov pýchy, egoistických záujmov či túžby po moci.

Kiež by Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie a Katolícka univerzita v Ružomberku našli pôdu pre ešte intenzívnejšiu spoluprácu na tomto diele.

Literatúra

1. BENEDIKT XVI.: encyklika *Caritas in veritate* (29. 6. 2009). Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 2009.
2. PAVOL VI.: encyklika *Populorum progressio* (26. 3. 1967). in: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi, Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 2007, s. 319 – 357.
3. BENEDIKT XVI.: encyklika *Deus caritas est* (25. 12. 2005), Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 2006.
4. JÁN PAVOL II.: encyklika *Centesimus annus* (1. 5. 1991). in: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi, Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 2007, s. 513 – 581.
5. JÁN PAVOL II.: encyklika *Fides et ratio* (14. 9. 1998). Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco, 1998.
6. HAALAND-MATLARY, J.: *Ľudské práva ohrozené relativizmom a mocou*. Prešov, Vydavateľstvo M. Vaška, 2006.

Doc. PhDr. ThDr. Stanislav Košč, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku (vedúci Katedry misijnej a charitatívnej činnosti, prorektor pre zahraničné vzťahy a mobility), zaoberá sa najmä katolíckou sociálnou náukou v prepojení na sociálnu prácu a iné oblasti vedy a vzdelávania.